

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КАФЕДРА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи

О.Б. Жильцов

2017 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СИМВОЛИ І ЗНАКИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

Спеціальність 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація»

Освітній рівень другий (магістерський)

ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ

2016 –2017 навчальний рік

Розподіл годин звірено з робочим навчальним планом.

Структура типова.

Заступник директора з науково – методичної та навчальної роботи А. О. Таранник

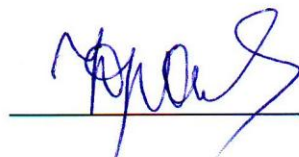
Робоча програма навчальної дисципліни «Символи і знаки в образотворчому мистецтві» для студентів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»

Розробники: Романенкова Ю. В., доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка
Волкова Л.М., старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв

Протокол від «11» січня 2017 року № 6

Завідувач кафедри
образотворчого мистецтва

Ю. В. Романенкова

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Структура програми навчальної дисципліни	6
I. Опис предмета навчальної дисципліни	6
II. Тематичний план навчальної дисципліни	6
III. Програма	
Змістовий модуль I. Символи і знаки в образотворчому мистецтві	7
IV. Навчально-методична карта дисципліни	10
V. Плани практичних занять	11
VI. Завдання для самостійної роботи	12
VII. Карта самостійної роботи студента	14
VIII. Система поточного та підсумкового контролю	15
IX. Методи навчання	17
X. Методичне забезпечення курсу	18
XI. Рекомендована література (основна, додаткова)	19

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни «Символи і знаки в образотворчому мистецтві» є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою образотворчого мистецтва на основі освітньої програми підготовки магістрів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» відповідно до навчального плану денної форми навчання.

Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати студент, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Символи і знаки в образотворчому мистецтві», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

Для аналізу будь-якого мистецького твору, для отримання найточніших даних і найповнішого результату використовуються іконологічний метод, робиться семіотичний аналіз. Ознайомлення з курсом дозволить магістрам бути всесторонньо обізнаними в історії створення мистецьких творів, ознаках з огляду історико-культурного тла, загальномистецького характеру.

Мета викладання навчальної дисципліни – створення у студентів уявлення про основні типи знаків, символів, їх роль у культурі, мистецтві за допомогою поєднання філософського, естетичного, культурологічного та мистецтвознавчого, семіотичного, іконологічного, іконографічного аналізів.

Головні завдання навчальної дисципліни – навчити студентів орієнтуватися в системах символів і знаків, їх типології, дати їх уявлення про семіотичну концепцію культури, знання про використання певних символів і знаків у конкретні історичні відрізки. Передбачається обов'язковий зв'язок із суміжними навчальними дисциплінами, курс вимагає звернення до матеріалу дисциплін «Художня культура», «Філософія мистецтва», що допоможе сформувати комплексне уявлення про досліджуваний феномен.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- що таке знак;

- що таке символ;
- типологію знаків та символів у культурі.

ВМІТИ:

- вправлятися з термінологією, відрізняти категорії «знак», «символ», «художній образ»;
- аналізувати твір мистецтва, читаючи смисл символів, які в ньому використані;
- орієнтуватися в комплексі основних символів, що використовуються представниками тієї чи іншої школи, відповідно до хронологічного та географічного аспекту створення твору.

На меті опанування комплексом знань з даної навчальної дисципліни формування базових компетенцій художника:

мистецтвознавчої:

- володіння знаннями про класифікацію видів мистецтва, специфіку образотворчого мистецтва, характерні особливості художньо-образної мови його різних видів та жанрів;
- розуміння зв'язків образотворчого мистецтва з іншими видами мистецтва, природним і культурним середовищем життєдіяльності людини;
- здатності до самостійної художньо-творчої діяльності у галузі образотворчого мистецтва;
- здатності проводити мистецький аналіз творів мистецтва, спираючись на знання фахових дисциплін, вміння розкривати особливості їх художньої мови;
- володіння фаховою термінологією;

художньо-творчої:

- здатність до самостійної художньо-творчої діяльності у галузі образотворчого мистецтва та у всіх його видах;
- здатності виконувати експериментальні дослідження художньо-творчого характеру, використовувати у професійній діяльності новітні художні технології, удосконалювати власну професійну майстерність та

мистецьку етику.

Курс призначений для студентів другого освітнього рівня (магістерського), розрахований на 1 семестр (п'ятий курс). Кількість годин, відведених навчальним планом на дисципліну «Символи і знаки в образотворчому мистецтві» становлять 60 годин, 2 кредити, з яких 16 години – аудиторні, з них 8 – лекційні, 8 – практичні, 40 – розраховані на самостійне закріплення студентами отриманих знань, 4 години відведено для модульного контролю.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ СИМВОЛИ І ЗНАКИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

І. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс підготовки фахівців	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 2 кредити Загальна кількість годин: 60	Назва галузі знань 02 «Культура і мистецтво» Спеціальність 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» Освітній рівень другий (магістерський)	Рік підготовки: 5 Семестр: 10 Аудиторні заняття: 16 год. Лекції: 8 год. Практичні: 8 год. Модульний контроль: 4 год. Самостійна робота: 40 год. Вид контролю: залік

ІІ. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назви тем	Обсяг навчальних занять (кількість год.)					
		Разом	Ауд	Л	Практ	СР	МКР
Модуль І Знаки і символи в образотворчому мистецтві							
1.	Основні поняття, категоріальний апарат. Символіка міфологічна та теологічна	10		2		8	
2.	Символіка кольору в мистецтві	12			4	8	
3.	Геометрична символіка у мистецтві. Цифрова символіка	10		2		8	
4.	Символіка антропоморфна, зооморфна та зооантропоморфна	12		4		8	
5.	Символіка квітів і рослин у мистецтві	12			4	8	
6.	Модульна контрольна робота	4					4
Разом		60	16	8	8	40	4

ІІІ. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ЗНАКИ І СИМВОЛИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Тема 1. Лекція. Основні поняття, категоріальний апарат.

Символіка міфологічна та теологічна (2 год.)

Вступ. Предмет і об'єкт курсу. Художній образ. Що таке знак. Семіотична концепція культури. Семіотика як наука про знакові системи. Мова, знаки і символи культури. Культурні коди, типи культури. Значення знаку. Типологія знаків у культурі. Знакові системи. Умовні та образотворчі (іконічні) знаки.

Що таке символ. Відмінність від художнього образу, алегорії. Типологія символів.

Знаки, символи у допоміжних історичних дисциплінах: геральдика, фалеристика, нумізматики, боністика.

Символи в давньосхідних міфологічних системах. Символіка міфології Давнього Єгипту. Шумеро-аккадська міфологічна система: найпоширеніші символи, причини.

Символи в японській та китайській міфологічних системах. Найпоширеніші символи, їх трактування. Символи індійської міфологічної системи.

Антична міфологія: символ у давньогрецькому та давньоримському світогляді, його відображення в мистецтві. Атрибутика основних богів олімпійського пантеону.

Теологічна символіка. Символ у християнстві. Історія появи перших символів, причини тяжіння до умовності. Основні символи християнства. Атрибутика Христа, Богородиці, апостолів. Символи у візантійському мистецтві: оздоблення культових споруд, рукописи, станковий живопис.

Релігійні символи в середньовічному мистецтві Західної Європи. Іконографічні типи, атрибутика основних ветхозавітних та новозавітних персонажів за часів Ренесансу: Італія та країни північніше Альп. Локальні

особливості. Символи у давньоруському мистецтві.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

ТЕМА 2. Лекція. Геометрична символіка у мистецтві.

Цифрова символіка (2 год.)

Геометричні мотиви у світовому образотворчому мистецтві. Типи, домінуючі мотиви різних культур. Значення для еволюції мистецтва орнаменту. Вплив на розвиток мистецтва писемності в різних культурних моделях. Символіка геометричного орнаменту. Типи найуживаніших геометричних мотивів, їх смислове навантаження. Охоронне значення геометричних фігур в орнаментальних композиціях давніх культур. Коло, солярні знаки різних типів, розетка. Фігури з найпростіших орнаментів: ромб, трикутник, квадрат, хрест, крапка – значення комбінацій з цих фігур у різних культурах.

Числа як елементи особливого числового коду. Число 3 як образ Абсолюта, три сфери життєвого простору (небо, земля, підземний світ), часу (минуле, теперішнє, майбутнє). Число 4 як образ цілісності, ідеально усталеної структури (4 сторони світу, 4 стихії, верх – низ – право – ліво, 4 доби року). 5 як сакральне число (4 сторони + центр – рівновага). Число 7 як символ гармонії (7 кольорів спектра, 7 нот у музиці, 7 днів у тижні). Число 12 як результат комбінацій із числами 3 та 4 (12 місяців, 12 зодіакальних сузір'їв) тощо.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

ТЕМА 3. Лекція. Символіка антропоморфна, зооморфна та зооантропоморфна (4 год.)

Джерела дослідження антропоморфної, зооморфної та зооантропоморфної символіки в мистецтві світу: стінопис, кераміка, орнамент, стародруки. Антропоморфізм у світовій культурі. Антропоморфні образи в художній культурі. Сприйняття антропоморфних образів як вид образного мислення. Антропоморфізм як спосіб відтворення. Антропоморфізм у символіці світової культури. Принцип антропоморфізму в образотворчому мистецтві. Архітектоніка поняття рівноваги в художній свідомості та мистецькому творі. Антропоморфні структури як вид пропорціонування художнього твору. Семантичний аналіз композиції. Симультанність аналізу композиції. Досконала людина в центрі композиції.

Зооморфні образи в різних культурах. Причини виникнення та поширення. Зооморфні мотиви в стародавніх культурах, зооморфні мотиви в орнаментиці. Зооморфні мотиви в декоративно-прикладному мистецтві. Репертуар та іконографія зооморфних образів у різних культурах. Давньосхідні моделі, античний світ у зооморфних образах. Зоо-мотиви в мистецтві Давньої Японії та Давнього Китаю. Прояви зооморфних мотивів у сучасному мистецтві.

Зооантропоморфна символіка: особливості, генеза явища. Основні моделі, ареал поширення. Іконографічні особливості основних, найпопулярніших символів. Використання в орнаментиці, шрифті, поширення в декоративно-прикладному мистецтві.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Символи і знаки в образотворчому мистецтві»

Разом за модуль: 60 год., лекції – 8 год., практичні заняття – 8 год.,
самостійна робота – 40 год., модульний контроль – 4 год.

Модулі	Змістовий модуль I				
Назва модуля	<i>Знаки і символи в образотворчому мистецтві</i>				
Кількість балів за модуль	<i>98 балів</i>				
Лекції	1	2	3	4	5
Теми лекцій	Основні поняття, категоріальний апарат. Символіка міфологічна та теологічна <i>Відвідування – 1 бал</i>		Геометрична символіка у мистецтві. Цифрова символіка <i>Відвідування – 1 бал</i>	Символіка антропоморфна, зооморфна та зооантропоморфна <i>Відвідування – 2 бали</i>	
Семінарські заняття		Символіка кольору в мистецтві <i>Відвідування – 2 бали 20 балів за роботу, разом – 22 бали</i>			Символіка квітів і рослин у мистецтві <i>Відвідування – 2 бали 20 балів за роботу, разом – 22 бали</i>
Самостійна робота	<i>П.7. 5 балів</i>	<i>П.7. 5 балів</i>	<i>П.7. 5 балів</i>	<i>П.7. 5 балів</i>	<i>П.7. 5 балів</i>
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота – 25 балів				
	Разом – 98 (коефіцієнт визначення успішності – 0,98)				

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ЗНАКИ І СИМВОЛИ
В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Тема 1. Символіка кольору в мистецтві (4 год.)

План заняття

1. Колір і його характеристики. Колір як символ.
2. Психологія кольору. Кольоротерапія.
3. Колір в релігії, міфології, геральдиці.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

Тема 2. Символіка квітів і рослин у мистецтві (4 год.)

План заняття

1. Образ квітки в давніх культурах: семантика кольору, форма, комбінація символів
2. Рослинні та квіткові орнаменти різних культур
3. Квіткові та рослинні мотиви в мистецтві Нового часу: натюрморт у живопису, орнаментальні композиції у декоративно-прикладному мистецтві

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ЗНАКИ І СИМВОЛИ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Тема 1. Основні поняття, категоріальний апарат.

Символіка міфологічна та теологічна (8 год.)

Завдання: Виконати орнаментальну композицію з використанням окремого символу міфологічного характеру (за вибором студента).

Техніка: акварельний чи гуашевий живопис, мішана техніка. Формат: А3.

Матеріали: графітні олівці, гуашеві чи акварельні фарби, ластик, кнопки, папір акварельний, туш та перо.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

Тема 2. Символіка кольору в мистецтві (8 год.)

Завдання: Обрати культурну модель, певний хронологічний відрізок (мистецтво Давнього Китаю, Америки, Японії, Давнього Єгипту – на вибір студента) та дослідити колористику основних декоративних композицій. Створити орнаментальну композицію в колористичній гамі, притаманній давньоєгипетському, давньокитайському або давньослов'янському мистецтву обраного проміжку часу (за вибором студента).

Техніка: акварельний чи гуашевий живопис, мішана техніка. Формат: А3.

Матеріали: графітні олівці, гуашеві чи акварельні фарби, ластик, кнопки, папір акварельний, туш та перо.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

Тема 3. Геометрична символіка у мистецтві. Цифрова символіка (8 год.)

Завдання: Розробити геометричний орнамент у стилі певної історичної доби (географічні та хронологічні межі для дослідження та візуалізації ідеї – за вибором студента – наприклад, у манері античної Греції або французького Середньовіччя).

Техніка: акварельний чи гуашевий живопис, мішана техніка. Формат: А3.

Матеріали: графітні олівці, гуашеві чи акварельні фарби, ластик, кнопки, папір акварельний, туш та перо.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

Тема 4. Символіка антропоморфна, зооморфна та зооантропоморфна (8 год.)

Завдання: Створити авторську декоративну афішу для постійної експозиції зоомузею чи тимчасової зоовиставки з використанням зооморфних символів.

Техніка: акварельний чи гуашевий живопис, мішана техніка. Формат: А3.

Матеріали: графітні олівці, гуашеві та акварельні фарби, ластик, кнопки, папір акварельний, туш та перо.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

Тема 5. Символіка квітів і рослин у мистецтві (8 год.)

Завдання: Розробити орнаментальну декоративну композицію з використанням квіткових мотивів у манері голландського живопису 17 ст.

Техніка: акварельний чи гуашевий живопис, мішана техніка. Формат: А3.

Матеріали: графітні олівці, гуашеві чи акварельні фарби, ластик, кнопки, папір акварельний, туш та перо.

Рекомендована література:

основна: [1], [2], [3], [4]. [5], [6], [7], [8].

додаткова: [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].

VII. КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Змістовий модуль та теми курсу	Кількість годин	Академічний контроль	Бали
Змістовий модуль I. Знаки і символи в образотворчому мистецтві			
Основні поняття, категоріальний апарат. Символіка міфологічна та теологічна	8		5
Символіка кольору в мистецтві	8	<i>Практичне заняття</i>	5
Геометрична символіка у мистецтві. Цифрова символіка	8		5
Символіка антропоморфна, зооморфна та зооантропоморфна	8		5
Символіка квітів і рослин у мистецтві	8	<i>Практичне заняття</i>	5
Разом	40		25

VIII. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення бакалаврів з дисципліни «Символи і знаки в образотворчому мистецтві» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти (п. IV), де зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення подано у табл. 8.1.- 8.3.

Таблиця 8.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

I модуль

№ п/п	Вид діяльності	Максимальна кількість балів	Одиниць	Всього
1	Відвідування лекцій	1	4	4
2	Відвідування семінарських занять	1	4	4
3	Робота на семінарському занятті	10	4	40
4	Самостійна робота	5	5	25
5	МКР	25	1	25
Підсумковий рейтинговий бал				98

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **Методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік.
- **Методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, наукова стаття, тест.

- **Методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.
- **Представлення наукових робіт.**

Таблиця 8.2

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Сума
Змістовий модуль №1						
T1	T2	T3	T4	T5	МК	98
6	27	6	7	27	25	Коеф. 0,98

Таблиця 8.3

Порядок переведення рейтингових показників успішності

Рейтингова оцінка	Оцінка за шкалою університету	Значення оцінки
A	90-100	<u>Відмінно</u> – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками.
B	82-89	<u>Дуже добре</u> – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81	<u>Добре</u> – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74	<u>Задовільно</u> – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, але достатній для подальшого навчання або професійної діяльності.
E	60-68	<u>Достатньо</u> – мінімально можливий (допустимий) рівень знань (умінь).
FX	35-59	<u>Незадовільно з можливістю повторного складання</u> – незадовільний рівень знань (умінь) з можливістю перескладання за умов належного самостійного доопрацювання.
F	1-34	<u>Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу</u> – достатньо низький рівень знань, що вимагає повторного проходження курсу.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу магістра на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань магістрів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на семінарських заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

ІХ. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

І. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної та творчої діяльності

1) За джерелом інформації:

- *Словесні:* лекція (традиційна, проблемна) з застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій, семінари, пояснення, розповідь, бесіда.
- *Наочні:* спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні:* виконання творчих завдань та копіювання.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; з репродукціями творів; з

електронними каталогами та науковими джерелами; з офіційними сайтами музеїв.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної та творчої діяльності:

навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

X. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ репродукції творів майстрів;
- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ навчальний посібник з дисципліни;
- ✓ електронна бібліотека з дисципліни

XI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Андреева В., Куклев В., Ровнер А. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы. – М.: Астрель; АСТ, 2004. – 598 с.: ил. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)
2. Баттистини М. Символы и аллегории /энциклопедия искусства/, /пер. с итальян./ М. Баттистини. – М.: «Омега», 2008. – 384 с.: ил. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)
3. Вовк О. В. Энциклопедия знаков и символов / О. В. Вовк –М.: Вече, 2006. – 528 с. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)
4. Егазаров А. Иллюстрированная энциклопедия символов / А. Егазаров – М.: Астрель: АСТ, 2007. – 730 с. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)
5. Рапелли П. Символы власти и великие династии: Энциклопедия искусства / П. Рапелли. – М.: «Омега», 2008. – 384 с.: ил. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)
6. Рошаль В.М. Энциклопедия символов / В. М. Рошаль. – СПб.: АСТ; Сова, 2005. – 1007 с. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)
7. Телицын В.Л., Багдасарян В.Э., Орлов И.Б. Символы, знаки, эмблемы. Энциклопедия / В. Л. Телицын, В. Э. Багдасарян, И. Б. Орлов – М.: Локид-Пресс, Рипол Классик, 2005. – 490 с. (илл.). (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUsyhV3DUb9g>)

8. Холл Дж. Словарь сюжетов и символов в искусстве / Дж. Холл. – М.: Крон-пресс, 1996. – 656 с. (Наявний в електронній бібліотеці кафедри образотворчого мистецтва: <https://yadi.sk/d/EQiUyhV3DUb9g>)

Додаткова:

9. Бехари Б. Мифы и символы ведической астрологии. – М., 2008.
10. Каширина Т., Евсеева Т. Символы. Знаки. – М., 2007. - 184 с. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://kalanchoe.vetki.info/avto/8435a88b35df44d4bb0e32f2673e02ad.php>
11. Лотман Ю. Об искусстве. – Спб., 2000.
12. Нагаев В. Знаки и символы. Энциклопедия символов. – М., 2008.
13. О'Кеннел М., Эйри Р. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия. – М., 2007.
14. Овузу Х. Символы Египта. – М., 2006.
15. Похлебкин В. Словарь международной символики и эмблематики. Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/pohl/index.php
16. Символы в изобразительном искусстве. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.znaki.chebnet.com/s11.php?id=65>